

7. Sheline, A. (2023). Ending counterproductive US involvement in Yemen. *Quincy Institute for Responsible Statecraft*, 38. URL: <https://quincyinst.org/report/ending-counterproductive-u-s-involvement-in-yemen/> [Accessed 15 March 2023] (in English).

Матеріал надійшов до редакції 19.06.2023 р.

УДК 327.8:502.171

Олександр Рудик,

аспірант 1-го року навчання кафедри міжнародних відносин,

Національний університет «Острозька академія»,

mail@oles.pp.ua

ORCID ID: 0000-0001-7412-7483

DOI 10.29038/2524-2679-2023-02-168-178

КЛІМАТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК НОВИЙ НАПРЯМ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ

Мета статті – розкриття сутності кліматичної дипломатії та завдань, які вона покликана виконувати для досягнення своїх цілей. Робота ґрунтується на дослідженнях українських і європейських науковців, матеріалах неурядових організацій та звітах міжнародних організацій, що стосуються цієї проблематики.

Розглянуто перелік тактичних завдань кліматичної дипломатії, які вона виконала в процесі формування міжнародного кліматичного режиму: 1) збалансування інтересів держав-учасниць слугує меті подолання розбіжностей, які виникають унаслідок відмінностей у розвитку й потенціалах різних держав світу; 2) формування однакових поглядів держав-учасниць на засоби глобальної кліматичної політики є необхідним для координації зовнішньополітичних дій і залучення до співпраці ширшого характеру над подоланням наслідків зміни клімату; основою такого механізму є інструменти «м'якої сили»: публічна, культурна та іміджева дипломатія; 3) забезпечення співучасті й співпраці між державними органами та громадянським суспільством, місцевою владою, бізнесом сприятиме постійності зовнішньої й внутрішньої політики держав у

сфері клімату; 4) сприяння в забезпеченні прав людини в процесі зміни та боротьби зі змінами клімату; 5) сприяти подоланню наслідків зміни клімату для держав, що розвиваються, яке є необхідним для консолідації зусиль розвинених країн і тих, що розвиваються, із метою недопущення глобальної кризи й ризику нестабільності системи міжнародних відносин. На основі отриманих результатів запропоновано розглядати кліматичну дипломатію як сферу міжнародних відносин, у якій відбувається врівноваження інтересів держав у соціальній, економічній, фінансовій, енергетичній, безпековій сферах задля поглиблення міжнародної співпраці над розв'язанням проблеми глобального потепління та зміни клімату, а також яка забезпечує врегулювання міжнародного кліматичного режиму щодо національних дій зі зменшення емісії вуглецю.

Ключові слова: кліматична дипломатія, міжнародні відносини, управління змінами клімату, міжнародний кліматичний режим.

Oleksandr Rudyk,

National University of Ostroh Academy,

ORCID ID: 0000-0001-7412-7483

CLIMATE DIPLOMACY AS A NEW DIRECTION OF INTERNATIONAL POLICY

The purpose of the article is to reveal the essence of climate diplomacy and the tasks it is designed to perform to achieve its goals. The article is based on the research of Ukrainian and European scientists, on materials of non-governmental organizations and on reports of international organizations, devoted to this issue.

It is considered the list of tactical tasks of climate diplomacy, which it solves in the process of forming the international climate regime: 1) balancing the interests of participating states – serves the purpose of overcoming differences that arise as a result of differences in the development and potential of various states of the world; 2) the formation of the same views of the participating states on the means of global climate policy is necessary for the coordination of foreign policy actions and the involvement of wider cooperation in overcoming the consequences of climate change; the basis of such a mechanism is the tools of «soft power»: public, cultural and image diplomacy; 3) ensuring participation and cooperation between state bodies and civil society, local authorities, and business will contribute to the stability of foreign and domestic policies of states in the field of climate; 4) helping to ensure human rights in the process of change and fight against climate change; 5) helping to overcome the consequences of climate change for developing

countries, which is necessary to consolidate the efforts of developed and developing countries in order to prevent a global crisis and the risk of instability of the system of international relations. Based on the results of the article, it is proposed to consider climate diplomacy as a sphere of international relations in which the interests of states are balanced in the social, economic, financial, energy, and security spheres in order to deepen international cooperation in solving the problem of global warming and climate change, and which also ensures regulation of the international climate regime regarding national actions to reduce carbon emissions.

Key words: climate diplomacy, international relations, climate change management, international climate regime.

1. ВСТУП

Зміни клімату, викликані антропогенним впливом, відбуваються настільки стрімко, що за останні чотири десятиліття ця проблема перетворилась із суто наукової галузі знань в одну з найгостріших глобальних проблем XXI ст. Актуальність сьогодні цього цілком обґрунтована: зміна клімату призводить до руйнівних природних катаклізмів у різних регіонах світу, зменшує доступність природних ресурсів, провокує виникнення регіональних військових конфліктів і викликає великі міграційні потоки. Загальний вплив наслідків зміни клімату оцінюється в глобальному масштабі та означає вразливість, яка ставить під сумнів стабільність системи міжнародних відносин.

Потреба розв'язання цієї проблеми в стратегічній перспективі штовхає європейські держави до рішучих перетворень енергетичної та промислової інфраструктури в напрямі врахування взаємозв'язку енергії, клімату й сировини. Водночас чутливість кожної країни до змін у глобалізованій економічній системі є основною причиною несхильності багатьох країн світу прийняти пропорційну відповідальність у спільній справі управління змінами клімату та єдиною можливістю здійснити це управління ефективно відбувається через консолідацію світової спільноти.

Постановка проблеми. «Кліматична дипломатія» на широкий загал може тлумачитися як вид дипломатичної діяльності, що полягає у веденні переговорів, підписанні міжнародних угод у сфері захисту навколишнього середовища, зокрема угод із протидії глобальному потеплінню та зі зменшення обсягів світових викидів вуглецю. Такий підхід сформувався в контексті перших спроб легітимізувати й інституціоналізувати кліматичні цілі на міжнародному рівні. Проте непослідовність поступу в цьому напрямі засвідчила обмеженість такого бачення. Окремим державам важ-

ко зважитися на втрати для економіки, які є неминучими на шляху відмови від викопного палива. Тому перед кліматичною дипломатією постала низка інших завдань, виконання яких оновлює зміст цього поняття.

Огляд останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і європейській літературі проблематиці теоретичних основ кліматичної дипломатії донині приділено недостатньо уваги. Наявні дослідження послуговуються цим терміном, але їх основним об'єктом є кліматична політика ЄС [1; 2]; міжнародна співпраця під егідою ООН [3], [4]; лідерство ЄС у формуванні міжнародного кліматичного режиму [5; 6; 7].

Одними з небагатьох дослідників, які намагалися сформулювати дефініцію кліматичної дипломатії, є Mabey, Gallagher і Vorn. Вони виходять із твердження, що кліматична дипломатія є діяльністю, що випереджає та формує структуру «кліматичного режиму». За допомогою інструментів дипломатії має бути досягнутий перехід від дебатів про національні інтереси до міжнародного співробітництва, проведено оцінку інтересів і намірів країн та їх узгодження. Загалом кліматична дипломатія забезпечує ефективне функціонування й кліматичного режиму та формує його розвиток для вирішення нових викликів [8].

Тихомирова розвиває вищенаведений підхід у тому, що визначає засоби (т.зв. «м'яка сила») і суб'єктів кліматичної дипломатії (офіційні особи держав, міжнародні організації, неофіційні установи, транснаціональні структури та громадянське суспільство). Результатом кліматичної дипломатії є кліматичний режим як чітке правове та організаційне оформлення архітектури кліматичних змін [9].

Турчин й Івасечко підходять до визначення поняття «через мету». На їхню думку, кліматична дипломатія – це напрям міжнародної співпраці держав і недержавних організацій, основною метою чого є боротьба з глобальною проблемою зміни клімату на всіх напрямках та рівнях. Вони вказують і на «декларативний» характер кліматичної дипломатії, релевантний застосуванню «м'якої сили» [4].

Відаючи належне внеску попередників, відзначимо, що поточний стан досліджень потребує подальшого розвитку, зокрема через урахування в понятті специфічних завдань кліматичної дипломатії, які постали перед нею за останні роки. Необхідність у заповненні цієї прогалини зумовлює актуальність цієї статті.

Мета роботи – вивчення поняття й завдань кліматичної дипломатії.

Методика дослідження. Матеріали статті підготовлено на основі таких методів дослідження: системного – у частині вивчення впливу кліматичної дипломатії на міжнародну політику; аналіз і синтез – для вивчення чинників формування міжнародної кліматичної політики.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасні підходи до розуміння кліматичної дипломатії опираються на твердження про те, що наслідки зміни клімату не оминуть жодну країну світу. Подальше продовження глобального потепління поставить людство перед лицем катастрофічних змін, які загрожують нестабільністю системі міжнародних відносин. Насамперед наслідки зміни клімату відчують держави, котрі розвиваються. Їхнє населення є незахищеним із погляду продовольчої безпеки, тому спад продуктивності сільського господарства, зумовлений зниженням доступності води в посушливих і напівпосушливих регіонах світу, поставлять перед загрозою голоду десятки мільйонів людей.

Соціально-економічна нестабільність викликати регіональні військові конфлікти, неконтрольовану масову міграцію. Ці процеси порушать стабільність у світі. Поступово руйнуватимуться не лише національні економіки, але й міжнародна торгівля, адже глобалізований світ тісно пов'язаний ланцюжками постачання. Поглиблення цих змін зменшуватиме спроможність країн світу долати наслідки кліматичних змін. Тому, на відміну від інших глобальних проблем, які розв'язує дипломатія, кліматичні зміни потребують учинення попереджувальних дій і докладання зусиль кожною країною світу, які, урешті, зупинять нагрівання планети до моменту досягнення умовної точки неповернення.

Із моменту підписання Рамкової конвенції ООН зі змін клімату в 1992 р., прогрес у створенні міжнародного правового механізму із запобігання змінам клімату, що спричинені антропогенним впливом, є недостатнім. Міжнародна спільнота досі перебуває в етапі дискусій щодо структури такого режиму. Як засвідчили результати кліматичної конференції COP-15 (2009 рік), однією з головних причин суперечок є національні зобов'язання зі зменшення емісії вуглецю. Утім, саме цей аспект і мав би забезпечувати ефективність управління змінами клімату: він передбачає солідарне залучення до нього суб'єктів прийняття рішень усіх ланок (від бізнесу до місцевої влади та громадянського суспільства).

Порівняльний аналіз чинників, які впливають на здатність країн досягнути компромісу з екологічних питань, формує перелік тактичних завдань кліматичної дипломатії.

1. Перше, що перешкоджає спробам домовитися про спільні дії для зупинення глобального потепління, є нерівність країн. Вона засновується на відмінностях у фінансово-економічному потенціалі, ступені залежності національних економік від вуглецевмісних виробництв; наслідках змін

клімату, які відчують окремі країни. У міжнародних переговорах держави зазвичай відстоюють власні інтереси; перешкодою в прийнятті спільного рішення є сумніви в справедливості зобов'язань («perceived fairness»), що передбачала б кліматична угода [8, с. 17].

З огляду на це кліматична дипломатія покликана забезпечити **збалансування інтересів держав-учасниць**. Зокрема, це стосується врегулювання конфліктів навколо міжнародної торгівлі, які виникають у зв'язку з «кліматичним протекціонізмом», «торгівлею викидами».

2. Країни-учасниці переговорів повинні мати однакове розуміння причин, динаміки й наслідків глобальної зміни клімату. Для досягнення цього результату кліматична дипломатія повинна провадити інформаційну діяльність, яка б забезпечила **формування однакових поглядів держав-учасниць на засоби глобальної кліматичної політики**.

У цьому зв'язку потрібне широке застосування інструментів т.зв. «м'якої сили». Цей підхід утілюється через механізми координації зовнішньополітичних дій і залучення до співпраці ширшого характеру, зазвичай, на основі спільних цінностей, які сприяють такій співпраці. Специфіка кліматичної дипломатії накладає відбиток на розуміння складових частин «м'якої сили», оскільки кожна країна світу зацікавлена в досягненні кінцевої мети.

Публічна дипломатія як форма зовнішньополітичної діяльності, пов'язана з представництвом інтересів держави або різних державних об'єднань через відповідні легітимні інститути, що виражають суверенну волю нації в межах наданих їм повноважень. Публічна дипломатія забезпечує внесення змін у нормативно-правове регулювання діяльності промислово-енергетичних підприємств, інших підприємств, у національні екологічні стандарти тощо. Вона покликана збалансувати інтереси економічних суб'єктів, які зазнають додаткових утрат через упровадження нових технологій, із планом досягнення стратегічних цілей управління зміною клімату.

Культурна дипломатія є складовою частиною зовнішньої політики й водночас інструментом «м'якого впливу» для забезпечення національно-культурних інтересів на міжнародній арені. У контексті глобальних кліматичних проблем вона спрямовується на розвиток системи неурядових організацій, які займаються науковими дослідженнями, освітою та представництвом інтересів зацікавлених сторін.

Іміджева дипломатія – це діяльність, спрямована на репутаційне позиціонування національних інтересів і зовнішньополітичних пріоритетів, а також формування бажаної громадської думки.

3. Основою для неперервності міжнародної кліматичної співпраці є досягнення кожною з держав внутрішньої згоди щодо розуміння й застосування національних дій. У цьому зв'язку кліматичну дипломатію неможливо розглядати лише як рух «згори–вниз». Законотворча функція держави є основою для зобов'язання бізнесу зменшувати обсяги викидів вуглецю. Проте циклічний характер демократичного процесу формування державної влади завжди зберігає можливість того, що кліматичні питання стануть «заручником» політичної кон'юнктури (як це показав приклад виходу США з Паризької угоди) [10]. У зв'язку з такими ризиками міжнародна кліматична дипломатія може ефективно досягати своїх цілей, опираючись на громадянське суспільство та інституційне середовище в кожній державі. Отже, важливим завданням є **забезпечення співучасті та співпраці між державними органами й громадянським суспільством, місцевою владою, бізнесом.**

4. У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 48/13 від 8 жовтня 2021 р. визначено, що «просування права людини на чисте, здорове й стале довкілля вимагає повного виконання багатосторонніх екологічних угод відповідно до принципів міжнародного екологічного права» [11]. У зв'язку з цим держави заохочуються до активної міжнародної взаємодії для розвитку потенціалу зусиль із захисту навколишнього середовища й забезпечення прав людини.

Формування відповідного міжнародного правового механізму щодо реалізації юридичних зобов'язань держав перед громадянами щодо змін клімату триває. Генеральна Асамблея ООН звернулася до Міжнародного Суду Справедливості за отриманням консультативного висновку щодо зобов'язань держав у зв'язку зі змінами клімату. На момент підготовки статті триває підготовка до розгляду відповідної справи [12]. Отже, сприяння забезпеченню прав людини в процесі зміни та боротьби зі змінами клімату є одним із прямих завдань кліматичної дипломатії.

5. У дискурсі кліматичних переговорів помітне місце посідають питання впливу змін клімату на розвиток окремих держав. Зокрема, для багатьох країн Глобального Півдня вони є відчутнішими через географічне положення, низький обсяг ВВП на душу населення, значну залежність національних економік від секторів, які страждатимуть від природних умов або обмежень щодо видобутку корисних копалин, вуглецевої емісії.

«Фінансові витрати на боротьбу з природними катастрофами та хворобами, які інтенсифікуються через потепління, а також на адаптацію до змін клімату, є величезними та значною мірою впливають на економічну ситуацію малорозвинутих держав, за економічними підрахунками, для

країн із низькими доходами, боротьба зі стихійним лихом може коштувати близько 5 % ВВП» [13].

Отже, невід'ємною частиною кліматичною дипломатії має бути **сприяння подоланню наслідків зміни клімату для держав, що розвиваються**. Ця допомога може бути як фінансовою, так і полягати в допомозі в реалізації інституційних та інфраструктурних проєктів.

Вищенаведене свідчить, що кліматична дипломатія є актуальним напрямом міжнародних відносин, який у перспективі впливатиме на позиції держав на міжнародній арені. «М'яка сила» як метод і форма зовнішньої політики дає змогу державі досягати бажаних результатів, заохочуючи готовність інших держав погоджуватися з її зовнішньою політикою або слідувати їй.

Одним з основних прикладів лідерства в кліматичній дипломатії є зусилля ЄС із просування екологічних ініціатив на міжнародному рівні. Шлях ЄС до глобального лідерства в кліматичній дипломатії стикається з багатьма викликами. Найпомітніші серед них – необхідність демонстрації власного прикладу: країни ЄС повинні відмовитися від усіх видів викопного палива й водночас не знищити свою економіку; необхідність сприяння захисту інтересів країн, що розвиваються для мінімізації негативних наслідків відмови від викопного палива.

Основою стратегії, яка забезпечує розвиток сучасної кліматичної політики, є розуміння багатополлярності сучасної системи міжнародних відносин. Урахування цієї обставини на кліматичній конференції COP16 вилилось у такі відчутні результати, як установлення мети ООН щодо утримання глобального потепління в межах 2°C відносно доіндустріального рівня; створення Зеленого кліматичного фонду та інших установ для підтримки країн, що розвиваються, у передачі технологій, адаптації та відновленні тропічних лісів; створення платформи для співпраці 30 країн у рамках «Картахенського діалогу про прогресивні дії» [6].

Одним із досягнень наступної конференції COP17 (а також свідченням лідерства ЄС у кліматичній дипломатії) стало залучення до коаліції країн із найбільшими викидами парникових газів – Індії, Китаю й США. Підписано юридично обов'язкову угоду про скорочення викидів вуглекислого газу між країнами-учасницями конференції. Крім того, сформовано коаліцію з Альянсом малих острівних країн і з африканськими державами, найбільш вразливими до глобального потепління.

Важливою для формування позитивного іміджу кліматичної дипломатії у світі є демонстрація ЄС ефективною внутрішньої кліматичної політики, спрямованої на виконання зобов'язань ЄС за Кіотським

протоколом (1997) й ухвалення Паризької угоди (2015). Ратифікація цих угод державами-членами ООН вимагає від них узяти на себе зобов'язання щодо скорочення шкідливих викидів в атмосферу, незалежно від ступеня економічного розвитку.

Міжнародна кліматична конференція, яка відбулася в Глазго в листопаді 2021 р., продемонструвала подальший прогрес у міжнародній співпраці. Завершені результати цієї конференції включають домовленості щодо: 1) розширеної системи прозорості для звітування про викиди; 2) спільні часові рамки для цілей скорочення викидів; 3) механізми та стандарти міжнародних вуглецевих ринків; 4) поступове скорочення вугільної електроенергетики, що призвело до скорочення запланованих нових вугільних електростанцій на 76 %.

Спираючись на цей успіх, ЄС продовжує політичні процеси на центральному й національному рівнях, щоб підвищити масштабність завдань і реалізувати інвестиційні програми для технологій із низьким вмістом вуглецю.

Ефективність європейської стратегії «м'якої сили» полягає в застосуванні різноманітних технологій позиціонування ЄС у світовому політичному просторі, зокрема технологій публічної, іміджевої, культурної дипломатії та інформаційно-психологічних впливів, що забезпечує роль ЄС як впливового міжнародного лідера.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, кліматична дипломатія є одним з основних напрямів сучасної міжнародної політики. Актуалізація кліматичної дипломатії в такій якості відбулась унаслідок того, що розв'язання кліматичних проблем тісно пов'язане з енергетичними, безпековими й економічними питаннями окремих держави та регіонів світу. Потрібно погодитись із думкою про те, що кліматична дипломатія працює над установленням специфічного кліматичного режиму. Його міжнародно-правове регулювання зафіксує загальноприйняті стандарти безпечного природокористування.

Водночас кліматична дипломатія є значно ширшою категорією міжнародних відносин, ніж це вважалось раніше. Її багатогалузевий та багатоаспектний характер підштовхує країни світу до рішучих перетворень енергетичної й промислової інфраструктур у напрямі врахування взаємозв'язку між енергією, кліматом і сировиною. При цьому шлях цих перетворень пролягає над наявними геополітичними розривами, оскільки він веде до поглиблення відносин та взаємовпливу держав із різним рівнем розвитку.

Узагальнення всього вищенаведеного дає змогу визначити кліматичну дипломатію як сферу міжнародних відносин, у якій відбувається врівноваження інтересів держав у соціальній, економічній, фінансовій, енергетичній, безпековій сферах із метою поглиблення міжнародної співпраці над розв'язанням проблеми глобального потепління та зміни клімату, а також яка забезпечує врегулювання міжнародного кліматичного режиму щодо національних дій зі зменшення емісії вуглецю.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні лідерства в кліматичній дипломатії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Oberthür, S. (2019). Hard or Soft Governance? The EU's Climate and Energy Policy Framework for 2030. *Politics and Governance*, 7(1), 17–27 (in English).
2. Іванюта, С. П., & Якушенко, Л. М. (2022). *Європейський зелений курс і кліматична політика України*/ А. Ю. Сменковський, ред., НІСД (in Ukrainian).
3. Obergassel, W., Arens, C., Hermwille, L., Kreibich, N., Mersmann, F., Ott, H. E., & Wang-Helmreich, H. (2015). Phoenix from the ashes: an analysis of the Paris Agreement to the United Nations Framework Convention on Climate Change; part 1 (in English).
4. Турчин, Я., & Івасечко, О. (2018). Кліматична дипломатія як складова «м'якої сили» сучасних держав: міжнародний досвід та українські перспективи. *Humanitarian vision*, 4 (2), 20–25 (in Ukrainian).
5. Bäckstrand, K., & Elgström, O. (2013). The EU's role in climate change negotiations: from leader to 'lead-actor'. *Journal of European Public Policy*, 20 (10), 1369–1386. (in English).
6. Шатоха, В. (2017). Історичний контекст лідерства Європейського Союзу у запобіганні зміни клімату. *Європейські історичні студії*, (8), 74–96 (in Ukrainian).
7. Oberthür, S., & Dupont, C. (2021). The European Union's international climate leadership: Towards a grand climate strategy? *Journal of European Public Policy*, 28(7), 1095–1114 (in English).
8. Mabey, N., Gallagher, L., & Born, C. (2013). *Understanding Climate Diplomacy*. E3G (Third Generation Environmentalism). <https://cdkn.org/sites/default/files/files/E3G-Understanding-Climate-Diplomacy.pdf> (in English).
9. Тихомирова, Є. Б. (2018). До питання про кліматичну дипломатію. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 2 (37), 127–139 (in Ukrainian).
10. Dröge, D. (2016, November 28) *International Climate Diplomacy after the Trump Election Victory*. SWP Comments. URL: <https://www.swp-berlin.org/en/publication/international-climate-diplomacy-after-the-trump-election-victory> (in English).
11. *Resolution adopted by the Human Rights Council on 8 October 2021*. (2021, Oct 18). Official document system of UNO. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UN-DOC/GEN/G21/289/50/PDF/G2128950.pdf?OpenElement> (in English).

12. *Obligations of States in respect of Climate Change* (2023, June 23). International Court of Justice. URL: <https://www.icj-cij.org/case/187> (in English).

13. Експертно-дорадчий центр «Правова аналітика». (2017). *Кліматична дипломатія в ЄС: висновки та рекомендації для України*. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/371/files/climate-diplomacy.pdf> (in Ukrainian).

REFERENCES

1. Oberthür, S. (2019). Hard or Soft Governance? The EU's Climate and Energy Policy Framework for 2030. *Politics and Governance*, 7 (1), 17–27 (in English).

2. Ivaniuta, S. P., & Yakushenko, L. M. (2022). The European Green Course and the climate policy of Ukraine. (Smenkovskiy, A. Iu., Ed.). NISD (in Ukrainian).

3. Obergassel, W., Arens, C., Hermwille, L., Kreibich, N., Mersmann, F., Ott, H. E., & Wang-Helmreich, H. (2015). Phoenix from the ashes: an analysis of the Paris Agreement to the United Nations Framework Convention on Climate Change; part 1 (in English).

4. Turchyn, Ya., & Ivasechko, O. (2018). Climate diplomacy as a component of the «soft power» of modern states: international experience and Ukrainian perspectives. *Humanitarian vision*, 4(2), 20–25 (in Ukrainian).

5. Bäckstrand, K., & Elgström, O. (2013). The EU's role in climate change negotiations: from leader to 'leadiator'. *Journal of European Public Policy*, 20 (10), 1369–1386 (in English).

6. Shatokha, V. (2017). The historical context of the European Union's leadership in preventing climate change. *Yevropeiski istorychni studii*, (8), 74–96 (in Ukrainian).

7. Oberthür, S., & Dupont, C. (2021). The European Union's international climate leadership: Towards a grand climate strategy? *Journal of European Public Policy*, 28 (7), 1095–1114 (in English).

8. Mabey, N., Gallagher, L., & Born, C. (2013). Understanding Climate Diplomacy. E3G (Third Generation Environmentalism). URL: <https://cdkn.org/sites/default/files/files/E3G-Understanding-Climate-Diplomacy.pdf> (in English).

9. Tykhomyrova, Ye. B. (2018). To the issue of climate diplomacy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. Seriya: «Filosofia, filosofia prava, politolohiia, sotsiolohiia», 2 (37), 127–139 (in Ukrainian).

10. Dröge, D. (2016, November 28) *International Climate Diplomacy after the Trump Election Victory*. *SWP Comments*. URL: <https://www.swp-berlin.org/en/publication/international-climate-diplomacy-after-the-trump-election-victory> (in English).

11. Resolution adopted by the Human Rights Council on 8 October 2021. (2021, Oct 18). Official document system of UNO. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UN-DOC/GEN/G21/289/50/PDF/G2128950.pdf?OpenElement> (in English).

12. *Obligations of States in respect of Climate Change*. (2023, June 23). International Court of Justice. URL: <https://www.icj-cij.org/case/187> (in English).

13. Експертно-дорадчий центр «Правова аналітика». (2017). *Climate diplomacy in the EU: conclusions and recommendations for Ukraine*. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/371/files/climate-diplomacy.pdf> (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 05.05.2023 р.